

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIS TEISMAS

NUTARIMAS

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO 2008 M. BIRŽELIO 3 D. NUTARIMU NR. X-1569 „DĖL VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS PATVIRTINIMO“ PATVIRTINTOS VALSTYBINĖS ŠEIMOS POLITIKOS KONCEPCIJOS NUOSTATŲ ATITIKTIES LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAI

2011 m. rugsėjo 28 d.

Vilnius

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, susidedantis iš Konstitucinio Teismo teisėjų Egidijaus Bieliūno, Tomos Birmontienės, Prano Kuconio, Gedimino Mesonio, Ramutės Ruškytės, Egidijaus Šileikio, Algirdo Taminsko, Romualdo Kęstučio Urbaičio,

sekretoriaujant Daivai Pitrėnaitei,

dalyvaujant pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės atstovams Seimo nariams Juliiui Sabatauskui ir Algirdui Sysui,

suinteresuoto asmens – Lietuvos Respublikos Seimo atstovams Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkui Stasiui Šedbarui, Seimo narei Rimai Baškienei,

remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102, 105 straipsniais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsniu, viešame Teismo posėdyje 2011 m. rugsėjo 6 d. išnagrinėjo konstitucinės justicijos bylą Nr. 21/2008 pagal pareiškėjo – Lietuvos Respublikos Seimo narių grupės prašymą Nr. 1B-22/2008 ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos (1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Konstitucinis Teismas

nustatė:**I**

Pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymas grindžiamas šiais argumentais.

1. Įstatymų ir kitų teisės aktų kūrimo stadijoje privaloma laikytis Konstitucijos viršenybės ir teisinės valstybės principų, kuriuos aiškindamas Konstitucinis Teismas yra suformulavęs konstitucinius įstatymų leidybos ir teisėkūros imperatyvus. Pasak pareiškėjo, pagal Konstituciją šeima yra konstitucinė vertybė, ir teisė kurti bei puoselėti šeimos teisinius santykius yra kiekvieno asmens socialinė teisė. Todėl iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla imperatyvas su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą nustatyti tik įstatymu.

2. Taigi Seimas, Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje (toliau – ir Koncepcija) suformulavęs šeimos, darnios šeimos, išplėstinės šeimos, nepilnos šeimos sąvokas bei pateikęs jų apibrėžimus ir ginčijamu nutarimu patvirtinęs šią koncepciją, nesilaikė iš Konstitucijos kylančio reikalavimo šeimos teisinius santykius reguliuoti įstatymu, o ne žemesnio lygmens teisės aktu – Seimo nutarimu.

3. Koncepcijoje suformuluotos sąvokos ir jų apibrėžimai pagal savo prasmę yra naujos teisės normos, į kurias Seimas ir Vyriausybė turės atsižvelgti rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje ir derindami juos su Koncepcijos nuostatomis. Pareiškėjo nuomone, naujos teisės normos, į kurias turės būti atsižvelgiama priimant įstatymus šeimos politikos srityje, negali būti įtvirtintos poįstatyminiame teisės akte, todėl Koncepcijos nuostatos prieštarauja Konstitucijai.

II

Rengiant bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui buvo gauti suinteresuoto asmens – Seimo atstovų Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko S. Šedbaro, Seimo narės R. Baškienės rašytiniai paaiškinimai, kuriuose teigiama, kad ginčijamos Koncepcijos nuostatos neprieštarauja Konstitucijai. Suinteresuoto asmens atstovų pozicija grindžiama šiais argumentais.

1. Konstitucijos 38 straipsnio nuostatose, pasak Seimo atstovų, nustatyta, kad šeimos institutas kildinamas iš santuokos, kuri suprantama kaip laisvas vyro ir moters susitarimas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, tačiau tuo pat metu saugo ir globoja motinystę, tėvystę ir vaikystę.

2. Koncepcijos, kaip teisės akto, paskirtis – nustatyti tam tikras būsimo teisinio reguliavimo gaires. Pagal Įstatymų koncepcijų rengimo metodiką koncepcijoje vartojamos formuluotės negali būti pernelyg abstrakčios, todėl ginčijamoje Koncepcijoje turi būti pateikiamos pagrindinės sąvokos, tokios kaip „šeima“, „darni šeima“, „išplėstinė šeima“, „nepilna šeima“. Priešingu atveju nebūtų įmanoma nustatyti, kokį šeimos modelį valstybė pasirinko skatinti, o pats dokumentas

netektų prasmės, nes abstrakčios formuluotės nesudarytų galimybės valstybei formuoti vienodos šeimos politikos.

3. Konceptija nėra tiesiogiai taikomas aktas. Konkretus šeimos sąvokos apibrėžimas nustatomas įstatymuose (Išmokų vaikams įstatyme ir kt.) ir tik įstatymuose įtvirtinta šeimos samprata turi įtakos asmenų teisėms ir pareigoms, o Konceptijoje pateikiamos šeimos sąvokos yra orientacinės, jos atskleidžia valstybės skatinamą šeimos modelį.

4. Valstybė, atsižvelgdama į savo finansines galimybes, istoriškai susiklosčiusias tradicines ir kultūrinės vertybes, turi diskreciją nuspręsti, kokią šeimos modelį, kaip, jos manymu, siektiną ir geriausiai atspindintį visuomenės daugumos vertybes ir prioritetus, skatinti ir propaguoti. Tačiau tai nereiškia, kad toks teisinis reguliavimas yra diskriminuojantis kitokią gyvenimo kartu formą pasirinkusius asmenis, tuo labiau kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas Konstitucijos 38 straipsnio nuostatas, įstatymuose šeimos sąvoką aiškina plačiau.

III

1. Konstitucinio Teismo posėdyje pareiškėjo – Seimo narių grupės atstovai Seimo nariai J. Sabatauskas ir A. Sysas pakartojo pareiškėjo prašyme išdėstytus argumentus, atsakė į klausimus ir pateikė papildomus paaiškinimus.

Pareiškėjo – Seimo narių grupės atstovas J. Sabatauskas pažymėjo, kad pareiškėjas abejoja ir Konceptijoje įtvirtintų šeimos sąvokų atitiktimi Konstitucijai. Priėmus Konceptiją ir įstatymus suderinus su jos nuostatomis, valstybė, remdamasi vienu formaliu kriterijumi – santuoka, vienas šeimas remis daugiau, kitų šeimų neberems arba remis kitaip. Vaikai, gimę tokioje šeimoje, kurioje nėra vieno iš tėvų arba tėvai nesusituokę gyvena kartu, arba gyvena skyrium, bus diskriminuojami. Įgyvendinus Konceptiją bus pažeistos Konstitucijoje ir tarptautinėse sutartyse, pagal kurias Lietuva yra prisiėmusi tarptautinius įsipareigojimus, įtvirtintos vaikų teisės.

Pareiškėjo atstovo nuomone, neteisinga teigti, kad Konstitucija suponuoja galimybę sudaryti šeimą tik santuokos pagrindu. Jo teigimu, Konstitucija įtvirtina efektyvios, veikiančios, neformalios šeimos sampratą, pagal kurią šeima yra suprantama kaip realiai veikianti bendrija, kurios esmė yra santykiai, visas santykių blokas. Todėl Konceptijoje įtvirtintos šeimos, apibrėžiamos per santuoką, sąvokos pagal savo turinį neatitinka Konstitucijos 6, 7, 38 straipsnių nuostatų, konstitucinio teisinės valstybės principo. Be to, su Konceptijos nuostatomis suderintas kituose teisės aktuose (*inter alia* įstatymuose) įtvirtintas teisinis reguliavimas būtų diskriminacinis ir prieštarautų Konstitucijos 29 straipsniui.

Pareiškėjo – Seimo narių grupės atstovo A. Syso teigimu, Konceptija akivaizdžiai diskriminuoja tas šeimas, kuriose vyras ir moteris gyvena nesusituokę. Šeima nebūtinai yra moters ir vyro, turinčių vaikų, santuoka. Konkrečiai kalbant apie darnią šeimą neaišku, ką reiškia ją apibūdinančios būdingos šeimos funkcijos, nes Konceptijoje jos nėra apibrėžtos. Pareiškėjo

atstovas taip pat pažymėjo, kad priėmus Konceptiją galiojantys įstatymai nebuvo suderinti su jos nuostatomis, bet, priešingai, buvo priimti įstatymai, kuriuose, palyginti su Konceptijos nuostatomis, šeima yra apibrėžiama skirtingai. Todėl, jo nuomone, Konceptijos apskritai nereikėjo priimti.

2. Suinteresuoto asmens – Seimo atstovai Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas S. Šedbaras, Seimo narė R. Baškienė pakartoję rašytiniuose paaiškinimuose išdėstytus argumentus, taip pat atsakė į klausimus ir pateikė papildomus paaiškinimus.

Suinteresuoto asmens – Seimo atstovas S. Šedbaras pažymėjo, kad nors Konstitucijoje nėra atskleista šeimos sąvoka, sistemiškai aiškinant Konstitucijos 38, 39 straipsnių nuostatas matyti, jog jose yra įtvirtinti tam tikri du modeliai: pirma, vyro ir moters santuokos pagrindu sukurta šeima, kurioje gimsta ir auga vaikai ir kuri yra viena iš pamatinių tautos vertybių; antra, vaikas, gimęs ir augantis ne santuokos pagrindu sukurtoje šeimoje, kuri yra „kitoks darinys“ ir „ne visada bus šeima“. Suinteresuoto asmens atstovo teigimu, neatskyrus šių skirtingų modelių ir nenustačius skirtingų jų įgyvendinimo ir gynimo būdų galėtų būti pažeistos vaiko teisės. Pagal Konceptijos nuostatas vaikas yra saugomas nepriklausomai nuo to, kur ir su kuo jis gyvena. Tačiau vaikui, augančiam ne šeimoje (tėvai nesusituokę arba negyvena kartu, vaikas gyvena šeimynoje, globos namuose), yra reikalinga kitokia, papildoma, pagalba ir dėmesys nei šeimoje augančiam vaikui.

S. Šedbaras taip pat pažymėjo, kad Konceptija yra specifinis programinis dokumentas, kuriame tautos atstovybė formuluoja tam tikrą savo valią ir kuriame įtvirtina esminius dalykus, tam tikrą programinį modelį. Jo manymu, ginčijama Konceptija nei pagal formą, nei pagal turinį neprieštarauja Konstitucijai.

Suinteresuoto asmens – Seimo atstovė R. Baškienė pažymėjo, kad Konceptijos rengėjai, akcentuodami šeimos, sukurtos santuokos pagrindu, svarbą asmens ir visuomenės gyvenime, siekė pabrėžti gyvenimo šeimoje privalumus, šeimą, grįstą vyro ir moters santuoka, vertino kaip šeimos politikos siekiamybę. Jos teigimu, tai, kad pagal Konceptiją Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su Konceptijos nuostatomis, reiškia ne privalomumą, o lankstų derinimą ir atsižvelgimą į pagrindines nuostatas. Konceptija yra teisėkūros gairės, joje įtvirtintos sąvokos yra orientacinės, jomis siekiama atskleisti valstybės skatinamą šeimos modelį. Valstybė, atsižvelgdama į istoriškai susiklosčiusias tradicines ir kultūros vertybes, turi diskreciją skatinti ir pripažinti tam tikrą šeimos formą, jos manymu, siektiną ir geriausiai atspindinčią visuomenės daugumos vertybes ir prioritetus. Konceptija nėra paneigiamos kitos gyvenimo formos, ji neapima privačioje ir kultūrinėje srityje galimos šeimos suvokimo įvairovės. Konceptijoje laikomasi nuostatos, kad gindama motinystę, tėvystę, vaikystę valstybė globoja visus artimos giminystės ryšių, ugdymo, tarpusavio pagalbos, bendro ūkio siejamus asmenis.

Konstitucinis Teismas

konstatuoja:**I**

1. Šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas – Seimo narių grupė ginčija Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos (1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, atitiktį Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

2. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste svarbu atskleisti Lietuvos Respublikos teisėkūros šeimos politikos srityje raidą iki tiriamo teisės akto išleidimo, šio teisės akto vietą teisės sistemoje, jame apibrėžtus tikslus ir teisėkūros subjekto ketinimus.

3. Vyriausybė 1996 m. kovo 19 d. priėmė nutarimą Nr. 362 „Dėl šeimos politikos koncepcijos ir veiksmų krypties“, kuriuo pritarė Filosofijos ir sociologijos instituto parengtai Šeimos politikos koncepcijai ir veiksmų kryptims (1 punktas) ir patvirtino Šeimos politikos koncepcijos įgyvendinimo priemones (2 punktas).

Šio Vyriausybės nutarimo 4 punkte nustatyta: „Rekomenduoti savivaldybėms, mokslo ir mokymo įstaigoms, religinėms bendruomenėms, kūrybinėms sąjungoms, draugijoms, kitoms visuomeninėms organizacijoms, radijo, televizijos, laikraščių ir žurnalų redakcijoms aktyviai prisidėti prie šeimos politikos koncepcijoje ir veiksmų kryptyse numatytų uždavinių bei šiuo nutarimu patvirtintų šeimos politikos koncepcijos įgyvendinimo priemonių vykdymo ir sutelkti pastangas svarbiausioms šeimų problemoms spręsti.“

Šis Vyriausybės nutarimas ir juo patvirtintos Šeimos politikos koncepcijos įgyvendinimo priemonės 1996 m. kovo 27 d. buvo paskelbti „Valstybės žiniuose“, tačiau pati Šeimos politikos koncepcija ir veiksmų kryptys, kurioms Vyriausybė tuo nutarimu pritarė, nebuvo oficialiai (viešai) paskelbta.

Šeimos politikos koncepcijoje, kuriai Vyriausybė pritarė 1996 m. kovo 19 d. nutarimu, pateikiama šeimos ir šeimos politikos samprata, apibūdinami Lietuvos šeimos pokyčiai ir būklė (šeimos ekonominė būklė, namų ūkis, užimtumas, būstas, valstybės parama šeimoms, šeimos demografiniai pokyčiai, šeimos dorovė, šeimos problemos), apibrėžiami šeimos politikos tikslai ir veiksmų kryptys (šeimos gyvybingumo ekonominiai pagrindai, šeimos stabilumas, motinos ir vaiko sveikata, šeimos planavimas, vaikų ugdymas, vaiko saugumas, pagyvenusių žmonių integracija visuomenėje, žmonių su negalia integracija visuomenėje, lygios vyrų ir moterų teisės ir galimybės, informacinis aprūpinimas).

Šeimos politikos koncepcijoje šeima apibrėžiama kaip „asmenų bendrija, kurią sieja giminytės, tarpusavio priklausomybės, atsakomybės ir globos saitai, patvirtinti įstatymine ar socialiai pripažinta tvarka“, išplėstinė šeima – kaip „bent trijų kartų šeima“, o nepilna šeima – kaip „vieno, dažniausiai motinos ir vaiko (-ų) šeima (vieniša motina, išsiskyrusi, našlė ir pan.)“. Darnios šeimos sąvokos apibrėžimas šioje Šeimos politikos koncepcijoje nepateiktas.

4. Vyriausybė 2004 m. spalio 28 d. priėmė nutarimą Nr. 1350 „Dėl Nacionalinės demografinės (gyventojų) politikos strategijos patvirtinimo“, kurio 1 punktu patvirtino Nacionalinę demografinės (gyventojų) politikos strategiją (toliau – ir Strategija). Strategijos 3 punkte *inter alia* nustatyta, kad joje daugiausia dėmesio skirta *inter alia* šeimos gerovei.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste paminėtinos šios Strategijos (2004 m. spalio 28 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais) nuostatos:

– „Vykstant permainoms visuomenėje, šeima – pamatinis socialinis institutas irgi patiria pokyčių, kurie akivaizdūs visose gyvenimo srityse. Kad šių dienų šeima nestabili, rodo dažnos skyrybos, alternatyvių šeimyninio gyvenimo formų plitimas, nepilnų šeimų gausėjimas, prasta partnerių tarpusavio santykių kokybė, pasitaikantis smurtas ir prievarta prieš partnerį ir vaikus, šeimos narių teritorinio mobilumo didėjimas“ (12 punktas);

– „Pagrindinis strateginis tikslas šeimos gerovės srityje – skatinti savarankiškos ir gyvybingos šeimos, pagrįstos narių savitarpio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartų kaitą, įsigalėjimą ir kurti teises, socialines, ekonomines sąlygas, stiprinančias šeimas ir užtikrinančias visavertį jų funkcionavimą“ (77 punktas).

5. Seimas 2008 m. birželio 3 d. priėmė nutarimą Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“, kuriuo patvirtino Valstybinę šeimos politikos koncepciją.

5.1. Koncepcijoje *inter alia* nustatyta:

– Koncepcijos paskirtis – pagrįsti bendros šeimos politikos reikalingumą įgyvendinant Lietuvos Respublikos konstitucinę nuostatą, kad šeima yra valstybės ir visuomenės pagrindas (1.1 punktas);

– Koncepcijos tikslai yra atskleisti šeimos išskirtinę vertę asmens ir visuomenės gyvenime, apibrėžti šeimos atliekamas funkcijas, svarbias tenkinant asmens ir visuomenės poreikius, apibūdinti šeimos raidos ir šeimos gyvenimo sąlygų problemas Lietuvoje, apibrėžti valstybinės šeimos politikos tikslus ir principus, numatyti valstybinės šeimos politikos veiksmų kryptis (1.2 punktas);

– valstybinės šeimos politikos tikslas – numatyti ir vykdyti šeimos institutą palaikančią ir stiprinančią bendrą politiką, kuri užtikrintų bendrąsias sąlygas teikiant diferencijuotą valstybės ir visuomeninių institucijų pagalbą šeimai visose srityse (3.1 punktas);

– kadangi gyvenimas šeimoje yra palankiausias kiekvieno asmens visavertei socializacijai, valstybinės šeimos politikos prioritetas – kurti šeimai palankią aplinką (3.2 punktą).

5.2. Konceptijoje taip pat yra apibrėžtos jos taikymo ribos, nurodytos teisės aktų nuostatos, kuriomis ji grindžiama, atskleista šeimos išskirtinė vertė, apibrėžtos šeimos pagrindinės funkcijos asmens ir visuomenės gyvenime, numatytos valstybinės šeimos politikos veiksnių kryptys ir uždaviniai, aptartas Konceptijos įgyvendinimas.

Konceptijoje, be bendrųjų nuostatų, apžvelgiamos šeimos raidos ir šeimos gyvenimo sąlygų problemos, iš jų išskiriamos demografinės problemos, kultūrinės aplinkos ir vertybių pokyčiai, socialinės ir ekonominės šeimos, vaikų ugdymo problemos, įtvirtinti valstybinės šeimos politikos įgyvendinimo principai. Konceptijoje pateikta daug statistinės informacijos, išnašose pateikiamos nuorodos į įvairius šaltinius.

5.3. Apibendrinant minėtas Konceptijos nuostatas konstatuotina, kad joje yra numatyta, kokios krypties teisėkūros subjektas turi laikytis rengdamas šeimos politikos srities teisės aktus. Konceptija yra sudarytos prielaidos būsimam teisiniam šeimos santykių reguliavimui, joje apibrėžtos tik tam tikros teisėkūros, susijusios su šeimos santykių reguliavimu, gairės.

Šiame kontekste pažymėtina, jog iš Seimo ir Vyriausybės poįstatyminių teisės aktų leidyboje susiklosčiusios praktikos (kaip antai: Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimu „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos, Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimu „Dėl Individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos, Vyriausybės 2008 m. birželio 18 d. nutarimu Nr. 620 „Dėl Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos) matyti: koncepcijos tvirtinamos teisėkūros subjekto išleistais norminiais poįstatyminiais teisės aktais; pati koncepcija savo pobūdžiu ir esme nėra toks norminis dokumentas, kuris tiesiogiai daro įtaką teisiniams santykiams; joje nėra įtvirtinta teisinio reguliavimo (teisės normų), tiesiogiai darančio įtaką teisiniams santykiams ir reguliuojančio teisinių santykių subjektų elgesį; koncepcijos nuostatomis išreiškiama teisėkūros subjekto valia dėl tam tikrų visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių politikos ar numatomo rengti (keisti) norminio teisės akto (norminių teisės aktų) pagrindinių kryptų, tikslų, uždavinių ir nuostatų, kurių pagrindu turėtų vykti teisėkūros procesai.

Taigi, kaip matyti iš minėtos teisėkūros praktikos, koncepcija yra teisėkūros subjekto valią išreiškiantis dokumentas, kuriuo inicijuojami ir kurio pagrindu valstybėje turėtų vykti tam tikri procesai, jame yra nurodomos pagrindinės jų kryptys, tikslai ir uždaviniai.

Pažymėtina, kad koncepcijos esmę, taigi ir ją priėmusio teisėkūros subjekto ketinimus, atskleidžia ne tik jos nuostatose formuluojamos tam tikrų procesų kryptys, tikslai, uždaviniai, bet ir joje vartojamos bei apibrėžiamos sąvokos.

6. Koncepcijos 1.6 punkte „Pagrindinės Koncepcijos sąvokos“, kurio tam tikras nuostatas ginčija pareiškėjas, *inter alia* yra nustatyta:

„1.6.2. Darni šeima – šeima, atliekanti būdingas šeimos funkcijas, kurios užtikrina visų jos narių fizinę, psichinę ir dvasinę gerovę. <...>

1.6.4. Išplėstinė šeima – sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra, ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai. <...>

1.6.6. Nepilna šeima – šeima arba išplėstinė šeima, kurioje santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno arba abiejų tėvų. <...>

1.6.9. Šeima – sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra. Šeima taip pat gali būti nepilna ar išplėstinė.“

Apibūdinant šeimą Koncepcijos 1.6 punkte yra įtvirtinti ir kitų sąvokų apibrėžimai, kurių pareiškėjas šioje konstitucinės justicijos byloje neginčija:

„1.6.3. Daugiavaikė (gausi) šeima – šeima, auginanti tris ir daugiau vaikų. <...>

1.6.5. Krizę išgyvenanti šeima – sudėtingą gyvenimo tarpsnį dėl tam tikrų psichologinių, socialinių, sveikatos, ekonominių ar kt. problemų išgyvenanti šeima (besiskirianti; šeima, kurioje vienas arba abu tėvai laikinai gyvena užsienyje, o jų vaikai, likę gyventi gimtinėje, dažnai įgyja našlaičio sindromą (t. y. patiria išsiskyrimo traumą ir jos pasekmės juntamos psichinei sveikatai bei elgesiui); ligonį slauganti, netektį ar smurtą patyrusi ar kitų problemų turinti šeima). <...>

1.6.8. Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi ir saugumui.“

Apibendrinant Koncepcijos 1.6 punkto nuostatas konstatuotina, kad Koncepcijos 1.6.2–1.6.6, 1.6.8, 1.6.9 punktuose yra įtvirtinti darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokų apibrėžimai – nustatyta, kas sudaro šeimą, darnią šeimą, daugiavaikę šeimą, išplėstinę šeimą, krizę išgyvenančią šeimą, nepilną šeimą, socialinės rizikos šeimą. Kitaip tariant, šiomis Koncepcijos nuostatomis įstatymų leidėjas nustatė, kada (kokiomis sąlygomis) tam tikra asmenų bendro gyvenimo forma yra laikoma šeima, nepilna šeima, daugiavaikė šeima, darnia šeima, krizę išgyvenančia šeima, socialinės rizikos šeima ar išplėstinė šeima.

Taigi pagal Konceptiją, *inter alia* jos 1.6.2–1.6.6, 1.6.8, 1.6.9 punktus, šeima tiesiogiai siejama su santuokos sudarymo faktu („šeima – sutuoktiniai <...>“), t. y. Konceptijoje yra įtvirtinta tik santuoka pagrįstos šeimos samprata. Pažymėtina, kad pagal Konceptijos nuostatas kartu gyvenantys, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, taip pat ir auginantys vaikus (įvaikius), nėra laikomi šeima; nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaisiais) ar įvaikiu (įvaikiais) nėra laikomi nepilna šeima. Atitinkantys visus darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, socialinės rizikos šeimos kriterijus, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, taip pat ir auginantys vaikus (įvaikius) nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaisiais) ar įvaikiu (įvaikiais), nėra laikomi atitinkamai darnia šeima, daugiavaike šeima, krizę išgyvenančia šeima, socialinės rizikos šeima.

7. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konceptijoje, *inter alia* jos 4 skyriuje „Valstybinės šeimos politikos veiksmų kryptys“, yra apibrėžiami *inter alia* įvairūs šeimos santykių reguliavimo srities uždaviniai, kaip antai: sudaryti palankias sąlygas šeimos verslui, gerinant informavimo, konsultavimo ir mokymo kokybę (4.2.1.2 papunktis); sudaryti palankias sąlygas derinti profesinį užimtumą, mokymąsi ir šeimos gyvenimą (4.2.1.3 papunktis); tobulinti būsto kreditavimo ir subsidijavimo sistemą, kuri atitiktų šeimos poreikius (4.3.1.1 papunktis); atsižvelgiant į šeimos galimybes, lanksčiai kompensuoti būsto šildymo ir kitas būsto išlaikymo išlaidas (4.3.1.4 papunktis); didinti valstybės paramą įsigyjant būstą šeimoms, auginančioms vaikus, ypač gausioms šeimoms (4.3.1.5 papunktis); plėtoti aktyvios socialinės paramos šeimoms politiką, užtikrinant veiksmingesnę pinigines socialinės paramos ir socialinių paslaugų sistemos derinimą, stiprinant veiksmingą socioedukacinę pagalbą šeimai (4.4.1.1 papunktis); suteikti papildomų užimtumo garantijų asmeniui, kuris yra vienintelis šeimos, kurioje auga vaikai ar yra kitų priežiūros reikalingų asmenų, maitintojas (4.4.1.8 papunktis); užtikrinti sveikatos priežiūros paslaugų kokybę visiems šeimos nariams (4.5.1.1. papunktis); užkirsti kelią visoms smurto prieš vaikus formoms, teikti kvalifikuotą, kompleksinę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir jų šeimoms (4.6.1.4 papunktis) ir kt.

Taigi Konceptijoje yra įtvirtintos nuostatos *inter alia* dėl šeimos narių užimtumo skatinimo (4.2 punktas), palankios gyvenamosios aplinkos šeimai kūrimo ir šeimos aprūpinimo gyvenamuoju būstu (4.3 punktas), socialinės paramos ir paslaugų šeimai (4.4 punktas), šeimos sveikatos (4.5 punktas), vaiko saugumo šeimoje (4.6 punktas), t. y. Konceptijoje įtvirtintos nuostatos, kuriomis numatoma *inter alia* užtikrinti tam tikrą šeimos socialinę, finansinę gerovę.

Šias nuostatas aiškinant Konceptijos nuostatų, įtvirtinančių šeimos sąvoką, kontekste pažymėtina, kad jomis išreiškiamas siekis užtikrinti *inter alia* tam tikrą socialinę, finansinę gerovę tik tokiai šeimai, kokia ji suprantama šios Konceptijos kontekste. Tai reiškia, kad tik santuokos pagrindu sukurtai šeimai turėtų būti siekiama *inter alia* sudaryti palankesnes sąlygas įsigyti ir

eksploatuoti būstą (4.3 punkto nuostatos), užtikrinti veiksmingesnę pinigines socialinės paramos ir socialinių paslaugų sistemos derinimą (4.4.4.1 punktas), užkirsti kelią visoms smurto prieš vaikus, augančius santuoką sudariusių ar buvusių sudariusių tėvų šeimoje, formoms (4.6.1.4 punktas) ir t. t.

8. Konceptijos 5.8 punkte nustatyta, kad „Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis“.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad pagal Konstituciją Seimas leidžia konstitucinius įstatymus, įstatymus, nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo ir kitus teisės aktus (Konstitucijos 67, 69, 70 straipsniai, 94 straipsnio 2 punktas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad leisti įstatymus yra viena svarbiausių Seimo, kaip Tautos atstovybės, funkcijų, jo konstitucinė kompetencija (Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas).

Konstitucinis Teismas, 1993 m. lapkričio 8 d., 1997 m. gegužės 29 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimuose atskleisdamas įstatymų leidybos proceso sampratą, konstatavo: „Įstatymų leidybos procesas – tai visuma juridškai reikšmingų veiksmų, būtinų, kad būtų priimtas įstatymas, ir atliekamų tam tikra griežta logine ir laiko seka. Visuotinai pripažintos yra šios pagrindinės įstatymų leidybos proceso stadijos: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės realizavimas, įstatymo projekto svarstymas, projekto priėmimas, priimto įstatymo promulgavimas ir įsigaliojimas. Tik pasibaigus vienai stadijai nuosekliai prasideda kita stadija. Minėta nuosekli įstatymų leidybos proceso stadijų seka iš esmės yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės realizavimas – 68 straipsnyje, įstatymų priėmimas – 69 straipsnyje, įstatymų promulgavimas ir įsigaliojimas – 70–72 straipsniuose.“

Konstitucinis Teismas 2008 m. vasario 22 d. nutarime yra konstatavęs ir tai, kad įstatymų priėmimo tvarka gali būti reguliuojama Seimo statutu, taip pat kitais įstatymais, tačiau negalima ignoruoti jokios Konstitucijoje, Seimo statute ar kituose įstatymuose įtvirtintos įstatymų leidybos proceso stadijos ar įstatymų priėmimo taisyklės.

Pagal Konstitucijos 68 straipsnio 1 dalį įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso Seimo nariams, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai (Konstitucijos 68 straipsnio 2 dalis). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs (1993 m. lapkričio 8 d., 1998 m. balandžio 21 d., 2001 m. sausio 25 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimuose), kad: įstatymų leidybos iniciatyvos teisės esmė ir paskirtis – inicijuoti įstatymų leidybos procesą; ši teisė įgyvendinama pateikiant Seimui įstatymo projektą; kai įstatymų leidybos iniciatyvos teisės Seime subjektas pateikia įstatymo projektą, įstatymų leidybos institucijai Seimui iškyla pareiga pradėti jį svarstyti.

Taigi Konstitucijos 67, 69, 70 straipsnių, 94 straipsnio 2 punkto nuostatas sistemiskai aiškinant su Konstitucijos 68 straipsnio nuostatomis nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste konstatuotina, kad pagal Konstituciją Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios

institucija, neatlieka teisės aktų rengimo funkcijos. Pagal Konstituciją šią funkciją vykdo Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, Lietuvos Respublikos piliečiai, įgyvendindami jiems Konstitucijos 68 straipsnyje suteiktą įstatymų leidybos iniciatyvos teisę.

Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Seimo nutarimu patvirtintos Konceptijos 5.8 punkte esanti formuluotė „Seimas <...> rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje“, atsižvelgiant *inter alia* į jos vartojimo kontekstą, į tai, kad Konceptija nėra skirta teisės aktų leidybos procesui reglamentuoti, *inter alia* šio proceso stadijoms įtvirtinti, aiškintina kaip suponuojanti ne Seimo *in corpore* atliekamą teisės aktų rengimą, bet Seimui pateiktų įstatymų ir kitų teisės aktų svarstymą ir priėmimą.

Taigi šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konceptijos 5.8 punkte įtvirtinta nuostata „Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis“ aiškintina kaip įpareigojanti Vyriausybę rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, ir Seimą svarstant ir priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, atsižvelgti į Konceptijoje įtvirtintas nuostatas ir su jomis derinti būsimas teisės normas. Tai reiškia, kad Konceptijos 5.8 punkte įtvirtinta nuostata yra suformuluota gana imperatyviai, ji sudaro prielaidas teisės aktuose, skirtuose šeimos santykiams reglamentuoti, įtvirtinti atitinkamą teisinį reguliavimą.

9. Apibendrinant tai, kas išdėstyta, konstatuotina, kad iš Konceptijoje įtvirtintų nuostatų visumos matyti, jog Konceptijoje atsispindinti juridinė technika *inter alia* reiškia, kad dalis Konceptijos nuostatų, vertinamų kartu su Konceptijos 5.8 punkte įtvirtinta nuostata, turi norminimo paskirtį, nors ir nėra tiesiogiai skirtos šeimos santykiams reguliuoti.

10. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad šeimos sąvokos tiesiogiai ar netiesiogiai yra įtvirtintos ir kai kuriuose įstatymuose, reguliuojančiuose tam tikras su šeima susijusių santykių sritis.

10.1. Šeimos sąvoka įtvirtinta *inter alia* Lietuvos Respublikos valstybės paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti bei daugiabučiams namams atnaujinti (modernizuoti) įstatymo 2 straipsnio 8 dalyje (2008 m. rugsėjo 29 d. redakcija), kurioje nustatyta:

„Šeima – sutuoktiniai, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai iki 18 metų. Į šeimos sudėtį taip pat įskaitomi nedirbantys asmenys nuo 18 iki 24 metų, kurie mokosi dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kitų formaliojo švietimo įstaigų dieniniuose skyriuose (mokiniai ar studentai), taip pat asmenys laikotarpiu nuo dieninių bendrojo lavinimo mokyklų baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos. Šeimos nariais taip pat laikomi asmenys, teismo tvarka pripažinti šeimos nariais. Šeimos nariais gali būti laikomi sutuoktinių ar vienišo asmens kartu gyvenantys tėvai (įtėviai).“

10.2. Šeimos sąvoka taip pat įtvirtinta *inter alia* Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymo (2004 m. gegužės 18 d. redakcija) 2 straipsnio (2008 m. liepos 1 d. redakcija) 6 dalyje, kurioje nustatyta:

„Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys asmenys, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai ir įvaikiai iki 18 metų. Į šeimos sudėtį taip pat įskaitomi nesusituokę ir su kitu asmeniu bendrai negyvenantys asmenys nuo 18 iki 24 metų, kurie mokosi pagal bendrojo lavinimo programą, pagal formaliojo profesinio mokymo programą arba studijuoja aukštojoje mokykloje pagal dieninės studijų formos nuosekliųjų studijų programą, taip pat asmenys nuo bendrojo lavinimo programos baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos. Į globėjų (rūpintojų) šeimos sudėtį vaikai, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi.“

10.3. Lietuvos Respublikos piniginės socialinės paramos nepasiturinčioms šeimoms ir vieniems gyvenantiems asmenims įstatymo (2006 m. lapkričio 21 d. redakcija) 2 straipsnio 12 dalyje (2009 m. liepos 17 d. redakcija) yra nustatyta:

„Šeima – sutuoktiniai arba bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos pilnamečiai vyras ir moteris, taip pat susituokęs asmuo, su kuriuo teismo sprendimu dėl sutuoktinių gyvenimo skyrium yra likę gyventi jų vaikai, arba vienas iš tėvų, jų vaikai iki 18 metų. Į šeimos sudėtį taip pat įskaitomi nedirbantys nesusituokę ir su kitu asmeniu bendrai negyvenantys asmenys nuo 18 iki 24 metų: besimokantys dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose ir kitų formaliojo švietimo įstaigų dieniniuose skyriuose (mokiniai ar studentai), taip pat asmenys laikotarpiu nuo dieninių bendrojo lavinimo mokyklų baigimo dienos iki tų pačių metų rugsėjo 1 dienos. Į globėjų (rūpintojų) šeimų sudėtį vaikai, kuriems įstatymo nustatyta tvarka yra nustatyta globa ar rūpyba, neįskaitomi.“

11. Apibendrinant konstatuotina, kad minėtuose įstatymuose, reguliuojančiuose visuomeninius santykius, kurių subjektas yra *inter alia* šeima, pateikiamos skirtingos šeimos sąvokos.

Pažymėtina, jog palyginus minėtas įstatymų nuostatas, kuriomis apibrėžta šeimos sąvoka, su Konceptijoje įtvirtintu šeimos sąvokos apibrėžimu matyti, kad Seimo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje ir įstatymuose pateiktos šeimos sąvokos nesutampa (Konceptijoje pateikta kitokio turinio (siauresnė) šeimos sąvoka nei įtvirtintoji įstatymuose).

12. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad šeimos sąvoka netiesiogiai atskleidžiama ir tuose įstatymuose, kuriuose yra apibrėžiama, kas yra šeimos nariai.

12.1. Antai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 248 straipsnio „Sąvokų išaiškinimas“ 2 dalyje yra nustatyta: „Nusikaltimą padariusio asmens šeimos nariai yra kartu su juo gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat nusikaltimą

padariusio asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo nusikaltimą padaręs asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partnerystė), sutuoktinio tėvai.“

Taigi baudžiamosios teisės reguliuojamų santykių srityje šeima laikomi ne tik sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), bet ir kartu gyvenantys sutuoktinių tėvai (itėviai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, taip pat asmenys, bendrai gyvenantys neįregistravę santuokos.

12.2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.588 straipsnio „Nuomininko šeimos nariai“ 1 ir 2 dalyje yra numatyta:

„Nuomininko šeimos nariai yra kartu gyvenantys sutuoktinis (sugyventinis) jų nepilnamečiai vaikai, nuomininko ir jo sutuoktinio tėvai.

Pilnamečiai vaikai, jų sutuoktiniai (sugyventiniai) ir nuomininko vaikaičiai priskiriami prie šeimos narių, jei jie su nuomininku turi bendrą ūkį.“

Taigi Civiliniame kodekse netiesiogiai (per nuomininko šeimos narių apibrėžimą) įtvirtinta nuomininko šeimos samprata apima mažiausiai sutuoktinius (sugyventinius) ir jų nepilnamečius vaikus, sutuoktinių tėvus, pilnamečius vaikus ir vaikaičius, jei jie veda bendrą ūkį. Teismo tvarka nuomininko šeimos nariais gali būti pripažinti ir kiti artimieji giminaičiai, kartu gyvenantys ne mažiau nei vienus metus (Civilinio kodekso 6.588 straipsnio 4 dalis).

12.3. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ 2 straipsnio „Pagrindinės šio Įstatymo sąvokos“ 26 dalyje (2006 m. lapkričio 28 d. redakcija) nustatyta: „Šeimos nariai – sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, vaikai (įvaikiai) (toliau – vaikai) iki 18 metų, įskaitant sutuoktinio arba asmens, su kuriuo sudaryta registruotos partnerystės sutartis, vaikus iki 18 metų, jeigu jie nesudarę santuokos ir yra priklausomi nuo tėvų, taip pat pirmos eilės tiesiosios aukštutinės linijos giminaičiai, kurie išlaikomi ne mažiau kaip vienerius metus ir negali pasinaudoti kitų šeimos narių, gyvenančių užsienio valstybėje, parama.“

Taigi pagal šį įstatymą šeimos nariais yra laikomi sutuoktiniai, partnerystę įregistravę asmenys ir jų (arba vieno iš jų) vaikai iki tam tikro amžiaus bei giminystės ryšiais susiję išlaikytiniai.

13. Apibendrinant šiame nutarime minėtų įstatymų, kuriais reguliuojamos tam tikros su šeima susijusių santykių sritys, nuostatas pažymėtina, kad įstatymuose, reguliuojančiuose santykius, susijusius su parama šeimai, apibrėžiant šeimą esminiai kriterijai yra šeimos narių bendras gyvenimas, taip pat amžius, mokymasis, kurie siejami su ribota galimybe uždirbti pajamų ir poreikiu gauti išlaikymą; kituose įstatymuose (*inter alia* Baudžiamajame kodekse, Civiliniame kodekse) tokie kriterijai kaip amžius, mokymasis ir pan. nėra reikšmingi, juose esminis kriterijus, pagal kurį asmenys priskiriami šeimos nariams, yra giminystė, svainystė ir kiti artimi ryšiai.

14. Palyginus minėtas įstatymų nuostatas, kuriomis tiesiogiai ar netiesiogiai (per šeimos narių apibrėžimą) įtvirtinta šeimos sąvoka, su Konceptijoje įtvirtinta šeimos sąvoka matyti, kad Seimo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje ir įstatymuose, reguliuojančiuose *inter alia* šeimos santykius, įtvirtintos skirtingos pagal turinį šeimos sąvokos (pagal Konceptijoje įtvirtintą šeimos sąvoką šeimos nariais laikomas siauresnis ratas subjektų, kadangi, kaip minėta, šeima, taigi ir jos nariais, nelaikomi kartu gyvenantys, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, taip pat ir auginantys vaikus (įvaikius), nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaikais) ar įvaikiu (įvaikiais)).

15. Apibendrinant aptartą Lietuvos Respublikos teisėkūros šeimos politikos srityje raidą iki ginčijamos Konceptijos priėmimo, taip pat kai kuriuose šiuo metu galiojančiuose įstatymuose tiesiogiai ar netiesiogiai šeimos sąvokas įtvirtinantį teisinį reguliavimą pažymėtina, kad šeimos ir su ja susijusių santykių teisiniam reguliavimui buvo (ir yra) būdinga tai, kad šeima suprantama plačiau nei vien santuokos pagrindu sudaryta šeima, t. y. teisės aktuose pateikiama kitokio turinio (platesnė) šeimos sąvoka nei įtvirtintoji Konceptijoje.

II

1. Šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas – Seimo narių grupė ginčija Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos (1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, atitiktį Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

2. Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas.

Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną darnią sistemą, tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d., 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. kovo 14 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai).

3. Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai, yra įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas (Konstitucinio Teismo 2003 m. spalio 29 d. nutarimas). Šis pamatinis konstitucinis principas nusako Konstitucijos viršenybę teisės aktų sistemoje (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas). Konstitucija apibūdinama kaip pagrindinis įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią įstatymų hierarchinėje sistemoje (Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas).

4. Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu – universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas).

5. Konstitucinis Teismas, aiškindamas konstitucinį teisinės valstybės principą, savo aktuose ne kartą yra konstatavęs, kad iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kylantis reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos *inter alia* reiškia, kad poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas); poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai; poįstatyminiai teisės aktai turi būti priimami remiantis įstatymais; poįstatyminis teisės aktas yra įstatymo normų taikymo aktas nepriklausomai nuo to, ar tas aktas yra vienkartinio (*ad hoc*) taikymo, ar nuolatinio galiojimo (Konstitucinio Teismo *inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. vasario 7 d., 2007 m. gegužės 5 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2007 m. rugsėjo 6 d., 2009 m. balandžio 29 d., 2009 m. spalio 8 d. nutarimai); žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytoju aukštesnės galios teisės aktuose (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2005 m. sausio 19 d. nutarimai, 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas, 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. gegužės 31 d., 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimai).

6. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad šie poįstatyminio akto ypatumai yra privalomi ir Konstitucijos 70 straipsnio 2 dalyje nurodytiems kitiems Seimo aktams; Seimo poįstatyminiai aktai negali prieštarauti Konstitucijai ir Seimo išleistiems įstatymams, juo labiau negali keisti įstatymų normų, jų turinio (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas).

Seimo poįstatyminiais aktais negalima reguliuoti tų teisinių santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Seimas, sprenddamas klausimus, kurie yra įstatymų reguliavimo dalykas, negali pasirinkti nutarimo formos, nes nutarimas yra žemesnio lygmens teisės aktas (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas). Poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu (Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai).

7. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas gali apibrėžti įstatymuose vartojamų sąvokų turinį, tačiau iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylantis reikalavimas paisyti teisės aktų hierarchijos suponuoja, kad įstatymuose vartojamų sąvokų

turinys gali būti apibrėžiamas (*inter alia* aiškinamas) tik įstatymu, o ne žemesnės galios teisės aktu (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

8. Konstitucinis Teismas pagal savo kompetenciją užtikrina Konstitucijoje įtvirtintą teisės aktų hierarchiją, visų konstitucinio įstatymo galią turinčių teisės aktų atitiktį Konstitucijai, visų įstatymo galią turinčių teisės aktų atitiktį Konstitucijai ir konstitucinio įstatymo galią turintiems teisės aktams, taip pat visų Seimo poįstatyminių teisės aktų, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų atitiktį Konstitucijai, konstitucinio įstatymo galią turintiems teisės aktams, taip pat įstatymo galią turintiems teisės aktams (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

9. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimo garantijų įtvirtinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu; kai Konstitucija nereikalauja įstatymu reguliuoti tam tikrų su žmogaus teisėmis, jų įgyvendinimu susijusių santykių, jie gali būti reguliuojami ir poįstatyminiais aktais – aktais, reglamentuojančiais žmogaus teisių įgyvendinimo procesinius (procedūrinius) santykius, atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tvarką ir pan. (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. gegužės 5 d. nutarimai).

10. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d., 1996 m. gruodžio 19 d., 1999 m. birželio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai), todėl Seimas – įstatymų leidėjas negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tų teisinių santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais, o Vyriausybė negali tokių įgaliojimų perimti. Tokių santykių negalima reguliuoti ir Seimo poįstatyminiais aktais (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Iš Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytos Seimo kompetencijos ir 5 straipsnyje įtvirtinto valdžių padalijimo principo akivaizdu, kad Seimas negali duoti tiesioginių norminio pobūdžio pavedimų Vyriausybei ne įstatymų leidybos tvarka (Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas).

11. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime yra konstatuota, kad teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucijoje reikalaujama, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepaisant to, ar šiuos santykius kokiu nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamas pagrindas tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai.

12. Minėta, kad šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas – Seimo narių grupė prašo Konstitucinio Teismo tirti Seimo nutarimu patvirtintos Konceptijos nuostatų atitiktį Konstitucijai.

Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštaruja Konstitucijai.

Aiškindamas Konstitucijos 102 straipsnio 1 dalį Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas turi išimtinę kompetenciją tirti ir spręsti, ar bet kuris įstatymas (jo dalis), taip pat Seimo statutai (jo dalis) neprieštaruja Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams, ar bet kuris Seimo poįstatyminis aktas (jo dalis) neprieštaruja Konstitucijai, konstituciniams įstatymams ir įstatymams, Seimo statutui (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d. nutarimai).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, jog konstitucinio teisingumo įgyvendinimas lemia tai, kad Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus tirti ir spręsti, ar Konstitucijai neprieštaruja ir tokios pagal savo prigimtį ir paskirtį tokių Seimo poįstatyminių aktų (*inter alia* jų sudedamųjų dalių) nuostatos, kuriomis yra išreiškiama Seimo valia dėl būsimo tam tikrų visuomeninių santykių teisinio reguliavimo ir kurios yra atitinkamų teisės aktų rengimo ir priėmimo pagrindas. Tokių Seimo poįstatyminių aktų turinio atitiktis Konstitucijos nuostatomis ir konstituciniams principams yra viena iš svarbių šių aktų pagrindu sukurto teisinio reguliavimo konstitucingumo prielaidų.

Taigi pagal savo prigimtį ir paskirtį tokio pobūdžio Seimo poįstatyminių aktų (*inter alia* jų sudedamųjų dalių) nuostatų, kuriose nėra įtvirtinta teisinio reguliavimo (teisės normų), tiesiogiai darančio įtaką teisiniams santykiams, konstitucingumas gali būti vertinamas jų turinio, kurio pagrindu turėtų vykti teisėkūros procesai, atitikties Konstitucijai aspektu.

Konstitucinis Teismas ankstesnėse konstitucinės justicijos bylose yra tyręs Seimo ir Vyriausybės priimtų tokio pobūdžio poįstatyminių aktų (*inter alia* jų sudedamųjų dalių) atitiktį Konstitucijai. Šiame kontekste paminėtinas Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas, priimtas konstitucinės justicijos byloje, kurioje *inter alia* buvo ginčijamos Seimo rezoliucijos ir Vyriausybės nutarimu patvirtintos koncepcijos, kuriose numatytos krašto apsaugos sistemos organizavimo politikos kryptys, nuostatos. Minėtame nutarime tirdamas Seimo ir Vyriausybės priimtų poįstatyminių teisės aktų, kurių nuostatose, kaip konstatuota tame Konstitucinio Teismo nutarime, nebuvo įtvirtinta teisinio reguliavimo (teisės normų), tiesiogiai darančio įtaką teisiniams santykiams, atitiktį Konstitucijai, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad šių teisės aktų nuostatų konstitucingumas vertintinas jų turinio, kurio pagrindu turėtų vykti teisėkūros procesai, atitikties Konstitucijai aspektu.

13. Minėta, kad šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas – Seimo narių grupė ginčija Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimo tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos

(1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, atitiktą *inter alia* Konstitucijos 38 straipsnio 1 daliai.

14. Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje yra nustatyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“; 2 dalyje nustatyta: „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę.“

14.1. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatos išreiškia valstybės įsipareigojimą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos (Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d., 2004 m. kovo 5 d. nutarimai), ir kad Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalyse yra įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 5 d. nutarimas).

14.2. Šeimos, kaip saugomos ir puoselėjamos konstitucinės vertybės, reikšmę patvirtina tai, kad įvairūs šeimos sampratos aspektai yra įtvirtinti ir kitose Konstitucijos straipsnių nuostatose, *inter alia* 39 straipsnio 1 dalies nuostatoje, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, 22 straipsnio 4 dalies nuostatoje, kad įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ir neteisėto kišimosi į šeimyninį gyvenimą, 26 straipsnio 5 dalies nuostatoje, kad tėvai ir globėjai nevaržomai rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus, 31 straipsnio nuostatoje, kad draudžiama versti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimus giminaičius, 146 straipsnio nuostatose, kad valstybė globoja ir aprūpina karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas, kad valstybė aprūpina šeimas tų piliečių, kurie gindami valstybę žuvo ar mirė. Šios konstitucinės nuostatos sudaro valstybinės šeimos politikos pagrindą.

15. Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos aiškintinos atsižvelgiant į kitas šio Konstitucijos straipsnio nuostatas, *inter alia* 2 dalį, kurioje nustatyta, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę, į 3 dalį, kurioje nustatyta, kad santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters susitarimu, taip pat į 5 dalį, kurioje nustatyta, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios.

15.1. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos instituto, įtvirtinto Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalies nuostatose. Tai, kad santuokos ir šeimos institutai yra įtvirtinti tame pačiame Konstitucijos 38 straipsnyje, rodo neatsiejamą ir neginčijamą santuokos ir šeimos ryšį. Santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų šeimos santykiams kurti. Tai yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis Tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą.

Tačiau tai nereiškia, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatas, nėra saugomos ir ginamos kitokios nei santuokos pagrindu sudarytos šeimos, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendras gyvenimas, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prierašumo,

tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas.

Taigi konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prieraišumu, pagalba ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimos sampratai esminės reikšmės neturi.

15.2. Iš Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalies kylanti valstybės pareiga įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų šeimos, kaip konstitucinės vertybės, apsaugą, suponuoja ne tik valstybės pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo *inter alia* būtų sudarytos prielaidos šeimai tinkamai funkcionuoti, būtų stiprinami šeimos santykiai, ginamos šeimos narių teisės ir teisėti interesai, bet ir valstybės pareigą įstatymais ir kitais teisės aktais taip sureguliuoti šeimos santykius, kad nebūtų sudaroma prielaidų diskriminuoti šeimos santykių dalyvių (kaip antai santuokos neįregistravusių bendrai gyvenančių vyro ir moters, jų vaikų (įvaikių), vieno iš tėvų, auginančio vaiką (įvaikį), ir kt.).

16. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją Seimas, kaip Tautos atstovybė ir įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, gali leisti įstatymus ir kitus teisės aktus, reguliuojančius įvairiausių visuomeninių santykius (Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas).

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti valstybinę politiką įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, teisės aktais šiose srityse atitinkamai reguliuoti visuomeninius santykius. Įgyvendindamas savo įgaliojimus formuoti tam tikrų visuomenės ir valstybės gyvenimo sričių valstybinę politiką, *inter alia* valstybinę šeimos politiką, Seimas privalo paisyti Konstitucijos normų ir principų.

Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina ir tai, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, vykdydamas savo konstitucinius įgaliojimus ir teisės aktais reguliuodamas šeimos santykius, *inter alia* formuluodamas tų santykių subjektų sąvokas, privalo paisyti Konstitucijos ir iš jos kylančių reikalavimų, *inter alia* lygiateisiškumo, žmogaus orumo, privataus gyvenimo gerbimo. Pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimui, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucijai, įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant šeimos santykius ir apibrėžiant šeimą kaip teisinių santykių subjektą, kyla pareiga atsižvelgti į reguliuojamų santykių specifiką, *inter alia* į teisinių santykių subjektų ypatumus, objektyviai lemiančius būtinybę juos apibrėžti tų konkrečių santykių, kurių dalyviai jie yra, kontekste.

III

1. Konstitucinė šeimos samprata turi būti aiškinama atsižvelgiant ir į tarptautinius Lietuvos valstybės įsipareigojimus, kuriuos ji prisiėmė ratifikavusi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – Konvencija). Konvencijos 8 straipsniu garantuojama teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), taikantis Konvencijos nuostatas, savo jurisprudencijoje, kuri Lietuvos teisės aiškinimui aktuali kaip teisės aiškinimo šaltinis, ne kartą yra analizavęs šeimos sampratą.

1.1. Byloje *Marckx prieš Belgiją* EŽTT konstatavo, kad šeimos gyvenimo samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šeimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius. Tradicinės šeimos skatinimas ir rėmimas pats savaime yra teisėtas ir net girtinas dalykas, tačiau siekiant šio tikslo negalima imtis priemonių, kenkiančių natūraliai šeimai, nes tokios šeimos nariai naudojami Konvencijos 8 straipsnio, kuriuo reglamentuojama *inter alia* teisė į šeimos gyvenimo gerbimą, garantijomis taip pat, kaip ir tradicinės šeimos nariai (1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, pareiškimas Nr. 6833/74).

Teisė į šeimos gyvenimą suponuoja ne tik valstybių pareigą susilaikyti nuo neteisėto kišimosi į asmens šeimos gyvenimą, bet ir pozityvius įsipareigojimus, būtinus veiksmingai šios asmens teisės apsaugai užtikrinti (1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, pareiškimas Nr. 6833/74).

1.2. Nustatant, kokius santykius apima sąvoka „šeimos gyvenimas“, gali būti atsižvelgiama į daugelį veiksnių, pvz., bendrą gyvenimą, ryšių pastovumą, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobūdį ir kt. EŽTT nuomone, sąvoka „šeimos gyvenimo gerbimas“ reiškia, kad biologinė ir socialinė tikrovė yra svarbesnė už teisinę prezumpciją, prieštaraujančią nustatytiesiems faktams (1994 m. spalio 27 d. sprendimas byloje *Kroon ir kt. prieš Nyderlandus*, pareiškimas Nr. 18535/91).

Šeimos gyvenimas gali būti konstatuotas ir tuomet, kai asmenų santykiai yra nutrūkę. Vaiko ir vieno iš tėvų bendravimas yra esminis šeimos gyvenimo elementas net ir tuo atveju, kai tėvų santykiai nutrūkę (1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Keegan prieš Airiją*, pareiškimas Nr. 16969/90).

1.3. Aiškindamas šeimos gyvenimo sampratą, EŽTT pamažu ją plėtė ir konstatavo, kad šeimos gyvenimo samprata apima ne tik tėvų (susituokusių arba nesusituokusių) santykius su vaikais, bet ir kitų asmenų tarpusavio santykius, *inter alia* ryšius tarp artimų giminaičių. Minėtoje byloje *Marckx prieš Belgiją* konstatuota, kad šeimos gyvenimas apima artimų giminaičių ryšius (pavyzdžiui, senelių santykius su vaikaičiais), nes tokie giminaičiai gali užimti svarbią vietą šeimos gyvenime (1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*, pareiškimas Nr. 6833/74). Kitoje byloje į šeimos gyvenimo sampratą EŽTT įtraukė brolių ir seserų „šeimos

gyvenimą“ (1997 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje *El Boujaidi prieš Prancūziją*, pareiškimas Nr. 25613/94).

2. Apibendrinant pažymėtina, kad EŽTT jurisprudencijoje analizuojama šeimos samprata neapsiriboja tradicinės šeimos, kuriamos santuokos pagrindu, sąvoka. EŽTT ne kartą yra pažymėjęs, kad Konvencijos 8 straipsnio prasme yra ginami ir kiti bendro gyvenimo santykiai, kuriuos apibūdina asmenų tarpusavio ryšių pastovumas, prisiimtų įsipareigojimų pobūdis, bendrų vaikų turėjimas ir kt. Pažymėtina ir tai, kad EŽTT jurisprudencijoje nėra pateikta išsamaus kriterijų, pagal kuriuos galima apibrėžti šeimą, sąrašo.

3. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad šeimos samprata buvo ne kartą analizuojama ir užsienio valstybių konstitucinių teismų praktikoje.

3.1. Antai aiškindamas Čekijos Respublikos pagrindinių teisių ir laisvių chartijos, pagal Čekijos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnį esančios Čekijos Respublikos konstitucinės santvarkos sudedamąja dalimi, 32 straipsnio 1 dalį, kurioje nustatyta, kad šeimą saugo įstatymas, Čekijos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo: šeima pirmiausia yra biologinių ryšių, po to – socialinė institucija, tik vėliau ji įtvirtinta teisės aktuose; šeima yra socialinė grupė susijusių asmenų, tarp kurių yra artimi ryšiai – kraujo, psichologiniai, emociniai, ekonominiai ir kt.; socialinėje tikrovėje šeimos sąvoka sparčiai kinta (kaip minėta, šeimos socialinė tikrovė nuolatos keičiasi, todėl tradicinė Europos šeimos samprata vis labiau nyksta, o šeimos ir šeimos gyvenimo teisiniam reguliavimui šie pasikeitimai neišvengiamai turi įtakos); šeimos teisine apsauga gali naudotis asmenų, kurie gyvena nesusituokę, socialinė grupė arba kraujo ryšiais nesusijusių asmenų, tarp kurių yra jau minėti emociniai ir kiti ryšiai (kartu gyvenantys asmenys kaip partneriai, taip pat partneriai, kartu gyvenantys su vaiku, kuris vienam iš tėvų gimė iš kitų santykių, ir t. t.), grupė (Čekijos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 20 d. nutarimas Nr. 568/06).

3.2. Pagal Slovėnijos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalį valstybė saugo šeimą ir sudaro būtinas sąlygas jos apsaugai. Slovėnijos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. gegužės 28 d. sprendime konstatavo, kad gyvenimo bendrija, kuri teisės aktuose apibrėžiama kaip šeima, nebūtinai yra tėvų ir jų vaikų gyvenimo bendrija. Negalima įstatymo nuostatų, apibrėžiančių šeimą, aiškinti taip, kad tik dviejų suaugusiųjų ir vaiko gyvenimo bendrija laikoma šeima, arba taip, kad gyvenimo bendrija netenka šeimos teisinio statuso dėl to, kad mirė vienas iš tėvų. Todėl motinos ir vieno ar daugiau vaikų gyvenimo bendrija turi būti laikoma šeima.

3.3. Aiškindamas Kroatijos Respublikos Konstitucijos 62 straipsnio (buvusio 61 straipsnio) nuostatas, kad šeimai yra suteikiama ypatinga valstybės apsauga (1 dalis), kad įstatymas reglamentuoja santuoką, gyvenimą kartu nesusituokus ir šeimą (2 dalis), Kroatijos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. balandžio 18 d. sprendime pažymėjo, kad santuoka ir gyvenimas kartu nesusituokus yra konstituciškai pripažįstamos šeimos sąjungos; šeimos santykių srityje

Konstitucija nedaro skirtumo tarp santuokos ir gyvenimo kartu nesusituokus; Konstitucijoje pripažįstamos abi šios sąjungos ir įstatymuose jos abi reglamentuojamos.

3.4. Tuo tarpu Vengrijos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Vengrijos Respublikos Konstitucijos 15 straipsnį, kuriame įtvirtinta, kad „Vengrijos Respublika saugo santuokos ir šeimos institucijas“, yra konstatavęs, jog „santuoka ir šeima yra svarbiausia ir natūraliausia visuomenę sudaranti piliečių bendrija“ (Vengrijos Konstitucinio Teismo 1990 m. vasario 26 d. nutarimas Nr. 4/1990). Konstitucijos 15 straipsnyje įtvirtinta apsauga apima valstybės pareigą ne tik saugoti sudarytas santuokas, bet ir teisės aktais sudaryti sąlygas (pvz., numatant išmokas tiems, kurie gyvena susituokę), skatinančias piliečius pasirinkti ne kitas gyvenimo kartu formas, o santuoką ir sukurti šeimą. Įstatymų leidėjas gali veiksmingai saugoti santuoką nuo kitų konkuruojančių gyvenimo kartu modelių tik tuomet, kai skirtingi modeliai iš tikrųjų yra skirtingai reguliuojami. Siekiant išsaugoti konstitucinę santuokos apsaugą, partneriai, kurie sąmoningai nepasirenka santuokos, neturėtų naudotis to paties lygmens apsauga kaip santuokos atveju. Platus sutuoktiniams suteiktų teisių ir pareigų spektras neturėtų būti prieinamas tiems asmenims, kurie turi teisę tuoktis, tačiau nusprendė šia teise nepasinaudoti. Konstitucijos 15 straipsnyje nustatyta valstybės pareiga saugoti santuokos ir šeimos institucijas neapima pareigos saugoti ne santuoka grindžiamos partnerystės formų (Vengrijos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 15 d. nutarimas Nr. 154/2008).

3.5. 1946 m. spalio 27 d. Prancūzijos Respublikos Konstitucijos preambulėje, kuri yra Prancūzijos Respublikos Konstitucijos sudedamoji dalis, skelbiama, kad „asmeniui ir šeimai tauta užtikrina jų raidai būtinas sąlygas“. Prancūzijos Respublikos Konstitucinė Taryba 2011 m. liepos 29 d. nutarime konstatavo, kad santuokos tikslas yra ne tik užtikrinti asmenines, materialines ir tėvų pareigas, bet ir saugoti šeimą. Šiame nutarime Konstitucinė Taryba išaiškino, kad sutuoktinių, asmenų, sudariusių partnerystės sutartį, ir sugyventinių statusas yra skirtingas, ir konstatavo, kad teisinis reguliavimas, pagal kurį kompensacinė pensija skiriama tik mirusio asmens sutuoktiniui, ir nėra skiriama nei sugyventiniui, nei partneriui, neprieštarauja Konstitucijai (Konstitucinės Tarybos 2011 m. liepos 29 d. nutarimas Nr. 2011-155).

3.6. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pažymėta, jog Pagrindinio Įstatymo 6 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad „santuokai ir šeimai taikoma ypatinga valstybės apsauga“, saugo šeimą kaip tėvų ir vaikų bendriją. Šiuo požiūriu neturi reikšmės, ar vaikai yra tėvų biologiniai vaikai ir ar jie yra santuokiniai ar nesantuokiniai. Šeima yra auklėjimo ir ilgalaikiai santykiai tarp vaikų ir tėvų, kurie yra atsakingi už vaikus. Jeigu vaikas gyvena kartu su abiem tėvais, jie kartu sudaro šeimą. Jeigu vaikas negyvena kartu su abiem tėvais, bet abu tėvai prisiima atsakomybę už vaiką, vaikas turi dvi šeimas, saugomas pagal Pagrindinio Įstatymo 6 straipsnio 1 dalį: šeimą su motina ir šeimą su tėvu (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo

2003 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 493/96, 1724/01). Federalinis Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Pagrindinio Įstatymo 6 straipsnio 1 dalį santuokai suteikiama ypatinga valstybės apsauga, valstybė turi pareigą saugoti ir remti santuoką. Pagal šį konstitucinį įpareigojimą įstatymų leidėjas turi teikti pirmenybę santuokai, o ne kitoms gyvenimo kartu formoms, kaip antai vyro ir moters civilinei partnerystei (Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2007 m. rugsėjo 20 d. nutarimas Nr. 855/06).

4. Apibendrinant pažymėtina, kad šeimos sampratos aiškinimas minėtų užsienio valstybių konstitucinių teismų jurisprudencijoje nėra vienareikšmis, šeima apibrėžiama atsižvelgiant į visuomenėje tam tikru laikotarpiu vyraujančią šeimos gyvenimo formų įvairovę, demografinius, ekonominius ir socialinius visuomenės gyvenimo pokyčius.

IV

Dėl Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 1.6.2, 1.6.4, 1.6.6, 1.6.9 punktų atitikties Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

1. Pareiškėjas – Seimo narių grupė Konstitucinio Teismo prašo ištirti, ar Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Valstybinėje šeimos politikos koncepcijoje yra įtvirtinti šeimos (1.6.9 punktas), darnios šeimos (1.6.2 punktas), išplėstinės šeimos (1.6.4 punktas), nepilnos šeimos (1.6.6 punktas) sąvokų apibrėžimai, neprieštarauja Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai, 38 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

2. Pareiškėjo manymu, šeimos santykiai pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymu, o Seimas, Koncepcijoje įtvirtinęs šeimos, darnios šeimos, išplėstinės šeimos, nepilnos šeimos sąvokų apibrėžimus, šiuos santykius sureguliuavo žemesnės galios teisės aktu – Seimo nutarimu. Koncepcijoje suformuluotos sąvokos, pareiškėjo teigimu, yra naujos teisės normos, į kurias Seimas ir Vyriausybė turės atsižvelgti ir su jomis derinti būsimus šeimos politikos srities teisės aktus, todėl tokios nuostatos negali būti įtvirtintos poįstatyminiu teisės aktu. Priėmus Koncepciją ir įstatymus suderinus su jos nuostatomis, valstybė, remdamasi vienu formaliu kriterijumi – santuoka, vienas šeimas remis daugiau, kitų šeimų neberems arba remis kitaip. Pareiškėjo nuomone, Konstitucija nesuponuoja galimybės sudaryti šeimą tik santuokos pagrindu.

3. Minėta, kad Valstybinė šeimos politikos koncepcija buvo patvirtinta Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“.

Seimo nutarimas, kuriuo patvirtinta Koncepcija, yra Seimo, kaip įstatymų leidėjo, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 70 straipsnius, įgalioto įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuoti

svarbiausius visuomenės santykius, priimtas teisės aktas, kuris teisės aktų hierarchijoje turi poįstatyminio teisės akto galią.

4. Šiame nutarime konstatuota, kad Konceptija nėra tiesiogiai skirta šeimos santykiams reguliuoti, kad Konceptijoje apibrėžtos tik tam tikros teisėkūros, susijusios su šeimos santykių reguliavimu, gairės, t. y. joje yra numatyta, kokios krypties teisėkūros subjektas turi laikytis rengdamas šeimos politikos srities teisės aktus, kad šiuo aktu yra įtvirtintos būsimo teisinio reguliavimo, susijusio su šeimos santykiais, prielaidos.

Taigi Seimo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje, kuria nustatytos tam tikros valstybinės šeimos politikos gairės, jos tikslai, principai, veiksmų kryptys ir uždaviniai, yra išdėstyta tam tikra Seimo pozicija valstybinės šeimos politikos formavimo klausimu ir sudaromos prielaidos atitinkamai keisti bei naujai nustatyti šeimos politikos srities teisinį reguliavimą.

5. Kaip minėta, Konceptijos 1.6 punkte „Pagrindinės Konceptijos sąvokos“, kurio nuostatas ginčija pareiškėjas, *inter alia* nustatyta:

„1.6.2. Darni šeima – šeima, atliekanti būdingas šeimos funkcijas, kurios užtikrina visų jos narių fizinę, psichinę ir dvasinę gerovę. <...>

1.6.4. Išplėstinė šeima – sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra, ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai. <...>

1.6.6. Nepilna šeima – šeima arba išplėstinė šeima, kurioje santuokai pasibaigus vaikai yra netekę vieno ar abiejų tėvų. <...>

1.6.9. Šeima – sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra. Šeima taip pat gali būti nepilna ar išplėstinė.“

Minėta, kad apibūdinant šeimą Konceptijos 1.6 punkte yra įtvirtinti ir kitų sąvokų apibrėžimai, kurių pareiškėjas šioje konstitucinės justicijos byloje neginčija:

„1.6.3. Daugiavaikė (gausi) šeima – šeima, auginanti tris ir daugiau vaikų. <...>

1.6.5. Krizę išgyvenanti šeima – sudėtingą gyvenimo tarpsnį dėl tam tikrų psichologinių, socialinių, sveikatos, ekonominių ar kt. problemų išgyvenanti šeima (besiskirianti; šeima, kurioje vienas arba abu tėvai laikinai gyvena užsienyje, o jų vaikai, likę gyventi gimtinėje, dažnai įgyja našlaičio sindromą (t. y. patiria išsiskyrimo traumą ir jos pasekmės juntamos psichinei sveikatai bei elgesiui); ligonį slauganti, netektį ar smurtą patyrusi ar kitų problemų turinti šeima). <...>

1.6.8. Socialinės rizikos šeima – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą naudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniams, protiniams, dvasiniams, doroviniams vystymuisi ir saugumui.“

6. Kaip minėta, šeimos sąvokos taip pat yra įtvirtintos kai kuriuose įstatymuose, įvairiais aspektais reguliuojančiuose šeimos santykius.

7. Vertinant Konceptiją joje įtvirtintų šeimos sąvokų kontekste pažymėtina, kad, kaip minėta, koncepcija savo pobūdžiu ir esme nėra toks norminis dokumentas, kuris tiesiogiai daro įtaką teisiniams santykiams. Jos esmę, taigi ir ją priėmusio teisėkūros subjekto ketinimus, atskleidžia ne tik jos nuostatose suformuluotos kryptys, tikslai, uždaviniai, bet ir joje vartojamos bei apibrėžiamos sąvokos.

Koncepcijoje, kuria nustatytos tam tikros šeimos politikos formavimo gairės ir pagrindinės kryptys, gali būti pateikiamos tam tikros sąvokos, padedančios atskleisti teisėkūros subjekto, priėmusio minėtą Konceptiją, tikslus ir siekius. Seimas, nustatydamas valstybinės šeimos politikos gaires, jos tikslus, principus, veiksmų kryptis ir uždavinius, gali apibrėžti, kaip Konceptijos kontekste bus suprantama šeima, nes to reikia, kad būtų galima atskleisti, kokia kryptimi jis norėtų plėtoti tolesnę valstybinę šeimos politiką.

Taigi Seimas nutarimu patvirtintoje Konceptijoje, kurioje nustatomos pagrindinės šeimos politikos formavimo kryptys, galėjo pateikti tam tikras šeimos sąvokas, kuriomis remiamasi siekiant perteikti Konceptijos esmę. Seimo nutarime, kuriuo patvirtinta Konceptija, *inter alia* jos 1.6 punkto nuostatose įtvirtintos darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, tiesiogiai nenustatytos šeimos teisiųjų santykių dalyvių teisės, pareigos, teisinė atsakomybė.

8. Kaip minėta, Konceptijos 5.8 punkte nustatyta, jog „Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis“.

Minėta ir tai, kad Konceptijos 5.8 punkte įtvirtinta nuostata aiškintina kaip įpareigojanti Vyriausybę rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, ir Seimą svarstant ir priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, atsižvelgti į Konceptijoje įtvirtintas nuostatas ir su jomis derinti būsimų teisės aktų nuostatas.

Vadinasi, Konceptijos 1.6.2–1.6.6, 1.6.8, 1.6.9 punktų nuostatose suformuluotos darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos yra reikšmingos tolesnei šeimos politikos raidai, kadangi ateityje jas įtvirtinti šeimos santykius reguliuojančiuose norminiuose teisės aktuose yra teisėkūros subjekto siekiamybė.

Minėta, kad Seimo nutarimas, kuriuo patvirtinta Konceptija, yra Seimo, kaip įstatymų leidėjo, pagal Konstituciją, *inter alia* jos 67, 70 straipsnius, įgalioto įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuoti svarbiausius visuomenės santykius, priimtas teisės aktas, kuris teisės aktų hierarchijoje turi poįstatyminio teisės akto galią.

Taigi Konceptijos 5.8 punkte įtvirtinta nuostata reiškia, kad Seimas, svarstydamas ir priimdamas įstatymus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, turės atsižvelgti į žemesnės galios teisės akto – Seimo nutarimo nuostatas ir su jomis derinti priimamus aukštesnės galios teisės aktus – įstatymus; Vyriausybė, rengdama teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, turės vykdyti Seimo pavedimą, duotą ne įstatymų leidybos tvarka ir skirtą ne įstatymams įgyvendinti.

9. Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Seimas, Konceptijos 5.8 punkte nustatęs įpareigojimą rengiant teisės aktus šeimos politikos srityje atsižvelgti į Konceptijoje įtvirtintas nuostatas ir su jomis derinti būsimų teisės aktų nuostatas, nustatė ir tai, kad Vyriausybė rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, ir Seimą svarstant ir priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, atitinkamai saisto Konceptijos nuostatos, *inter alia* jos 1.6 punkte įtvirtintos šeimos sąvokos. Tai reiškia, kad pagal Konceptijos 5.8 punkto nuostatas Seimas svarstydamas ir priimdamas įstatymus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, juose pateikiamas šeimos sąvokas privalo derinti su poįstatyminio teisės akto galią turinčios Konceptijos 1.6 punkto nuostatose pateikiamomis šeimos sąvokomis.

Vadinasi, poįstatyminio teisės akto galią turinčioje Konceptijoje, *inter alia* jos 1.6.2–1.6.6, 1.6.8, 1.6.9 punktuose, įtvirtintos šeimos sąvokos atitinkamai saisto Vyriausybę rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, ir Seimą svarstant ir priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti.

10. Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konceptijoje yra įtvirtintas būsimo teisinio reguliavimo, susijusio su šeimos santykiais, nustatymo pagrindas. Minėta, kad pagal Konceptijos 5.8 punkto nuostatą teisėkūros subjektai yra įpareigoti su Konceptijos nuostatomis derinti būsimą šeimos politikos srities teisinį reguliavimą ir kad tokiu būdu Konceptijoje įtvirtintos nuostatos atitinkamai saisto tam tikrus teisėkūros subjektus.

Taigi Konceptijos nuostatų, kurias ginčija pareiškėjas, atitiktis Konstitucijai yra svarbi teisės aktų, kurie bus rengiami ir priimami juos derinant su Konceptijos nuostatomis, konstitucingumo požiūriu. Todėl ginčijamų Konceptijos nuostatų konstitucingumas vertintinas *inter alia* jų turinio, kurio pagrindu turėtų vykti teisėkūros procesai, atitikties Konstitucijai aspektu.

11. Minėta, kad Konceptijos 1.6.2, 1.6.4, 1.6.6, 1.6.9 punktuose, kurių atitiktį Konstitucijai šioje konstitucinės justicijos byloje pareiškėjas ginčija, yra nustatytos darnios šeimos, išplėstinės šeimos, nepilnos šeimos ir šeimos sąvokos. Minėta ir tai, kad apibūdinant šeimą Konceptijos 1.6 punkte yra įtvirtinti ir kitų sąvokų apibrėžimai, kurių pareiškėjas šioje konstitucinės justicijos byloje neginčija: daugiavaikės šeimos (1.6.3 punktas), krizę išgyvenančios šeimos (1.6.5 punktas), socialinės rizikos šeimos (1.6.8 punktas). Kaip minėta, pagal Konceptiją, *inter alia* jos 1.6.2–1.6.6,

1.6.8, 1.6.9 punktus, šeima tiesiogiai siejama su santuokos sudarymo faktu („šeima – sutuoktiniai <...>“), t. y. Konceptijoje yra įtvirtinta tik santuoka pagrįstos šeimos samprata.

Konstatuotina, kad Konceptijos 1.6.2, 1.6.4, 1.6.6, 1.6.9 punktų nuostatos, kurių atitiktį Konstitucijai šioje konstitucinės justicijos byloje ginčija pareiškėjas, yra glaudžiai susijusios su pareiškėjo neginčijamomis šios Konceptijos 1.6.3, 1.6.5, 1.6.8 punktų nuostatomis. Taigi pareiškėjo ginčijamų Konceptijos 1.6.2, 1.6.4, 1.6.6, 1.6.9 punktų atitikties Konstitucijai tyrimas neatsiejamas nuo šios Konceptijos 1.6.3, 1.6.5, 1.6.8 punktų atitikties Konstitucijai tyrimo.

12. Pažymėta, kad kartu gyvenantys, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, net ir auginantys vaikus (įvaikius), pagal Konceptijos nuostatas nėra laikomi šeima; nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaikais) ar įvaikiu (įvaikiais) nėra laikomi nepilna šeima. Atitinkantys visus darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, socialinės rizikos šeimos kriterijus, tačiau nesusituokę vyras ir moteris, taip pat ir auginantys vaikus (įvaikius), nebuvęs susituokęs vyras ar moteris su vaiku (vaikais) ar įvaikiu (įvaikiais) nėra laikomi atitinkamai darnia šeima, daugiavaikė šeima, krizę išgyvenančia šeima, socialinės rizikos šeima.

13. Šiame nutarime minėta, kad pagal Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalis šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė yra konstitucinės vertybės, kurios turi būti visokeriopai puoselėjamos ir saugomos.

Taip pat minėta, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 38 straipsnio nuostatas, santuoka yra vienas iš šeimos konstitucinio instituto pagrindų kurti šeimos santykius, tačiau tai nereiškia, kad Konstitucija, *inter alia* jos 38 straipsnio 1 dalies nuostatos, nesaugo ir negina kitokių nei santuokos pagrindų sudarytų šeimų, *inter alia* santuokos nesudariusių vyro ir moters bendro gyvenimo, kuris grindžiamas pastoviais emocinio prieraišumo, tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, vaikų bendro auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas, kurie yra konstitucinių motinystės, tėvystės ir vaikystės institutų pagrindas.

Minėta ir tai, kad pagal Konstituciją, *inter alia* konstitucinį teisinės valstybės principą, Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, vykdydamas savo konstitucinius įgaliojimus ir teisės aktais reguliuodamas šeimos santykius, *inter alia* formuluodamas šeimos sąvoką, privalo paisyti Konstitucijos ir iš jos kylančių reikalavimų, *inter alia* lygiateisiškumo, žmogaus orumo, privataus gyvenimo gerbimo.

14. Pažymėtina, kad Seimas, nutarimu patvirtintoje Konceptijoje, *inter alia* jos 1.6 punkto nuostatose, įtvirtinęs tokias šeimos sąvokas, pagal kurias šeima laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris, taip pat jų vaikai (įvaikiai), sudarė prielaidas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį nesaugomi ir neginami kiti šeimos santykiai, *inter alia* nesusituokusių ir nebuvusių susituokusių vyro ir moters, taip pat jų vaikų (įvaikių) bendro gyvenimo santykiai, grindžiami šeimai, kaip konstituciniam institutui, būdingais pastoviais emocinio prieraišumo,

tarpusavio supratimo, atsakomybės, pagarbos, bendro vaikų auklėjimo ir panašiais ryšiais bei savanorišku apsisprendimu prisiimti tam tikras teises ir pareigas.

Konstatuotina, kad Seimas, nutarimu patvirtintoje Konceptijoje, *inter alia* jos 1.6 punkte, nustatęs, kad šeima yra laikomi tik susituokę ar buvę susituokę vyras ir moteris bei jų vaikai (įvaikiai), ir taip susiaurinęs šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį, nesilaikė iš Konstitucijos, *inter alia* jos 38 straipsnio 1, 2 dalių, kylančios šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratos.

15. Taigi darytina išvada, kad Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintoje Konceptijoje, *inter alia* jos 1.6 punkto nuostatose, yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims.

16. Minėta, kad pagal Konceptijos 5.8 punkto nuostatas poįstatyminio teisės akto galią turinčioje Konceptijoje, *inter alia* jos 1.6.2–1.6.6, 1.6.8, 1.6.9 punktuose, įtvirtintos šeimos sąvokos atitinkamai saisto teisėkūros subjektus – Vyriausybę rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, ir Seimą svarstant ir priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti.

17. Taigi pagal Konceptijos 5.8 punkto nuostatas Seimas, svarstydamas ir priimdamas įstatymus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, yra saistomas žemesnės galios teisės akte – Seimo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje preciziškai įtvirtintų šeimos sąvokų. Taip įstatymų leidėjas savo konstitucinius įgaliojimus įstatymais reguliuoti šeimos visuomeninius santykius susaisto žemesnės galios teisės aktu. Pažymėtina, kad, kaip konstatuota šiame nutarime, Konceptijos nuostatose įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos prieštarauja Konstitucijai.

18. Konstatuotina, kad Seimas, nutarimu patvirtinęs Konceptiją, pagal kurios 5.8 punktą Seimas, svarstydamas ir priimdamas įstatymus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, privalo atsižvelgti į Konceptijoje preciziškai įtvirtintas šeimos sąvokas ir su jomis derinti būsimų teisės aktų nuostatas, ir taip susaistęs savo konstitucinius įgaliojimus priimti šeimos politikos srities įstatymus, nesilaikė iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kylančio reikalavimo paisyti teisės aktų hierarchijos, *inter alia* įstatymų viršenybės poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu principo.

19. Minėta, kad pagal Konceptijos 5.8 punkto nuostatas ne tik Seimas, svarstydamas ir priimdamas įstatymus ir kitus teisės aktus, skirtus šeimos santykiams reglamentuoti, bet ir Vyriausybė, rengdama teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, privalo

atsižvelgti į Konceptijoje įtvirtintas nuostatas ir su jomis derinti būsimų teisės aktų nuostatas, t. y. Vyriausybė, priimdama šeimos politikos srities poįstatyminius teisės aktus, turi vykdyti Seimo pavedimą, duotą ne įstatymų leidybos tvarka ir skirtą ne įstatymams įgyvendinti.

20. Šiame kontekste pažymėtina, kad pagal Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktą Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo.

21. Kaip minėta, Seimo nutarimu patvirtintoje Konceptijoje nustatytos tam tikros valstybinės šeimos politikos gairės, jos tikslai, principai, veiksmų kryptys ir uždaviniai, išdėstyta tam tikra Seimo pozicija šeimos politikos nustatymo klausimu.

22. Minėta, kad iš Konstitucijos 67 straipsnyje nustatytos Seimo kompetencijos bei Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtinto valdžių padalijimo principo akivaizdu, jog Seimas negali duoti tiesioginių norminio pobūdžio pavedimų Vyriausybei ne įstatymų leidybos tvarka.

23. Minėta ir tai, kad Seimas nutarimu patvirtinta Konceptija, *inter alia* jos 5.8 punkto nuostatomis, įpareigojo Vyriausybę rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, atsižvelgti į Konceptijos nuostatas ir su jomis derinti šiuos teisės aktus.

Taigi Seimas, nutarimu patvirtinęs Konceptiją, kurios 5.8 punkte įtvirtintas įpareigojimas Vyriausybei rengiant teisės aktus, susijusius su šeimos santykių reglamentavimu, atsižvelgti į Konceptijoje įtvirtintas nuostatas ir su jomis, *inter alia* su Konceptijos 1.6 punkte įtvirtintomis šeimos sąvokomis, derinti būsimų teisės aktų nuostatas, nesilaikė iš Konstitucijos, *inter alia* konstitucinio teisinės valstybės principo, kylančio reikalavimo paisyti teisės aktų hierarchijos ir valdžių padalijimo principo.

24. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 1.6 punkto nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims, o tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 5.8 punkte yra nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui.

25. Tai konstatavęs, Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje toliau netirs, ar Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ neprieštarauja Konstitucijos 6 straipsnio 1 daliai, 7 straipsnio 1 daliai.

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102, 105 straipsniais, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1, 53, 54, 55, 56 straipsniais, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

nutaria:

Pripažinti, kad Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. X-1569 „Dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Žin., 2008, Nr. 69-2624) tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 1.6 punkto nuostatose yra įtvirtintos tik santuokos pagrindu sukurtos (buvusios sukurtos) darnios šeimos, daugiavaikės šeimos, išplėstinės šeimos, krizę išgyvenančios šeimos, nepilnos šeimos, socialinės rizikos šeimos ir šeimos sąvokos, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalims, o tiek, kiek juo patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos 5.8 punkte yra nustatyta, kad Seimas ir Vyriausybė, rengdami teisės aktus šeimos politikos srityje, atsižvelgia ir derina juos su šios koncepcijos nuostatomis, prieštarauja konstituciniam teisinės valstybės principui.

Šis Konstitucinio Teismo nutarimas yra galutinis ir neskundžiamas.

Nutarimas skelbiamas Lietuvos Respublikos vardu.

Konstitucinio Teismo teisėjai:

Egidijus Bieliūnas

Toma Birmontienė

Pranas Kuconis

Gediminas Mesonis

Ramutė Ruškytė

Egidijus Šileikis

Algirdas Taminskas

Romualdas Kęstutis Urbaitis